

“Gelişirken”: Türkiye örneğinden hareketle iktisadi kalkınma söylemleri ve demokrasi ilişkisini yeniden düşünmek¹

Meral Uğur Çınar

*Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara
e-posta: meral.ugur@bilkent.edu.tr*

Özet

Bu makalede ekonomik gelişme söyleminin yaygın kullanımı ile demokrasinin temel unsurlarının zayıflatılması arasındaki ilişki irdelenmektedir. Bunun için öncelikle ekonomik gelişme argümanlarının siyasette neden bu kadar merkezi bir konuma geldiği açıklanmakta, sonrasında da ekonomik gelişme söylemlerinin demokrasi üzerindeki etkisini ne şekilde gösterdiği ortaya konulmaktadır. Bunun için, ekonomik gelişme argümanları kullanılarak çoğulculuk, denge-denetleme gibi demokrasinin belkemiği olan unsurların zayıflatılmasının nasıl meşrulaştırıldığı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bu argümanların bilimsel açıdan temelsizliği de ortaya konularak aslında demokrasi ve ekonomik gelişmenin birbirine zıt kavramlar olmayıp gerçekte birbirlerini destekledikleri verilerle ortaya konulmaktadır. Buradaki bulguların çıkarımları Türkiye'nin ötesine gitmekte ve gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin karşı karşıya kaldığı tehdit ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik gelişme, kalkınma söylemi, demokrasi, çoğulculuk, denge-denetleme, hesap verebilirlik

1. Giriş

Demokrasi, çağımızın vazgeçilmez bir parçası ve insanca yaşamın olmazsa olmazı haline gelmişse de son derece kırılgan bir yapıya sahiptir ve başka kavramlarla olan mücadelesinde sıkça yara almıştır. Aslında bu makalenin de göstereceği üzere, demokrasinin diğer kavramlarla mücadelesi genellikle gerçek

¹ Bu makalenin bazı kısımları, İngilizce yayınlanmış olan Uğur Cınar (2015) makalesinde özet olarak sunulan argüman ve bilgilerden adapte edilmiş olup orada özet olarak sunulan kuramsal çerçeveyi ve bulguları genişletmektedir.

olmaktan ziyade siyasi bir tercihin ürünüdür. Bu çalışmanın da amacı, demokrasinin gelişim ve kalkınma üzerine geliştirilen söylemlerden aldığı yarayı tespit etmek ve bu söylemsel çerçevenin bilimsel dayanaksızlığını ortaya koymaktır. Makale, bu çerçevede Türkiye’de AKP iktidarının ekonomik gelişme söylemlerinin demokrasi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bunu yaparken, öncelikle ekonomik gelişim argümanlarının neden bu derece merkezi bir yere sahip olduğu ve niçin demokratik mekanizmaların zayıflatılmasında bir araç olarak kullanıldığı sorusuna yanıt vermek gerekmektedir.

2. Ekonomik gelişme söylemleri niçin siyasette bu kadar hakim konumdadır?

Ekonomik gelişme argümanlarından kasıt siyasal olarak vatandaşa daha çok ekonomik güvenlik ve/veya ekonomik birikim vaat eden söylemlerin tümüdür. Ekonomik argümanlar başka şekilde, demokrasiye destek olacak şekilde de kurulabilir. Buna örnek olarak CHP’nin Ekonomiden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Selin Sayek-Böke’nin "Hukukun üstünlüğü ve demokrasi kalkınma için olmazsa olmaz" sözü verilebilir (Business HT, 2015). Ancak ekonomi temelli söylemlerin genelde iktidarda bulunan ve güç alanını genişletmek isteyen siyasetçiler tarafından demokrasinin temel bileşenlerini zayıflatmak için kullanıldıkları gözlemlenmektedir.

Ekonomik argümanlar kendi başlarına birer bağımsız değişken değildirler. Ancak içinde buldukları siyasal ve sosyal bağlamda siyasetçiler açısından faydalı birer söylemsel araca dönüşebilirler. Peki gelişme söylemi neden demokratik mekanizmaların zayıflatılmasında ve otoriterleşmede bir araç olarak kullanılmaktadır? Sosyal güvenceyi ve ekonomik dağılımı geri planda bırakıp neoliberal politikaları benimseyen AKP gibi bir parti nasıl olup da ekonomik söylemlere böylesine ağırlık verebilmektedir? Ekonomik söylemlerin bu kadar merkezi bir yer işgal etmesini ve bu derece başarıyla kullanılabilmesini tek bir sebebe bağlamak doğru olmaz. Pek çok faktörün bir arada oluşturduğu bir etkiden söz etmek mümkündür. İlk olarak, iktisadi gelişime dair söylemlere tarihsel bir bakışla yaklaşmak gerekir. Bu şekilde, Türkiye’de muhafazakar partilerin, özellikle de İslami kökenden gelen partilerin, kendilerini tarihsel olarak var olan gelişme ve modernizm söylemlerine nasıl eklemlediklerini anlayarak işe başlayabiliriz. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana modernleşme devletin kendi varoluşunu meşrulaştırmasında ve kendine itaati kolaylaştırmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Adaman vd., 2014). Buna göre devlet kendini kalkınmanın asıl kaynağı olarak tanımlamıştır. Hızlı modernleşme ve sanayileşme yoluyla tepeden inme bir şekilde toplumun modern, sanayileşmiş ve medeni bir bütüne dönüşeceği

savunulmuştur. Bu durum da devletin hesap verebilirlik yanını büyük ölçüde zedelemiştir (Keyman ve Öniş, 2010).

Modernleşme kavramıyla iç içe anılan gelişim özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1980'li yıllara kadar baskın bir şekilde kültürel modernleşme ve Batılılaşma ile ayrılmaz bir bütünlük sergilemiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014: 30; Kasaba, 2008: 2). Cumhuriyetin ilk döneminin modernite ve gelişmişliği batılılaşma üzerinden tanımlamasını kabul etmeyen siyasi gruplar ise modernleşme ve kalkınmayı farklı şekillerde tanımlayıp Batı medeniyeti ile ortaklığını ayırmak istemişlerdir. Özellikle Siyasal İslam'ın görünürlüğünün artmasıyla alternatif gelişme anlayışları da daha sesli olarak dile getirilmeye başlamıştır (Göle, 1997: 47). Eğitimli, şehirli İslamcılar arasında –ki bunların arasında mühendisler önemli bir yer tutar (Göle, 1997: 55) – modernist seçkinlerin gelişme anlayışının yerini sanayi ve ekonomiye dayalı bir gelişme anlayışı almıştır. Seksen sonrası Türkiye'sinde kültürel modernleşmenin yerini iktisadi gelişim almıştır (Göle, 1993: 201). Bu dönüşümde elbette ki yalnızca yerel dinamikler etkili olmamıştır. Türkiye'de gelişme kavramının tartışmaya açılmasında dünyada etkin hale gelen modernitenin birden çok şekilde mümkün olduğunu gösteren çalışmalar etkili olurken ekonominin bu kadar merkezi bir rol oynamasında neoliberal modellerin ekonomik olarak egemen olması başlangıçta sayılabilir.

Siyasal İslam, modernleşme ve batılılaşmayı birbirinden ayırmaya çalışmakla birlikte devletin kalkınma ve modernleşmede oynayacağı rolü vurgulamaya devam etmiştir. Bunun da ötesinde, ekonomik kalkınmayı siyasetinin merkezine koymaktadır. Akbulut ve Adaman'ın (2013: 2) da belirttiği gibi, modern cumhuriyetin temelleri olan laiklik ve üniter milliyetçilik sorgulanmış olsa dahi hızlı ekonomik gelişimle gelecek olan kalkınmanın ilerleme için olmazsa olmaz bir koşul olduğu düşüncesi hakimiyetini korumaktadır.

Adından da anlaşılacağı üzere, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) de siyasal söylemini kalkınma üzerine kurmuştur. Örnek olarak, AKP döneminde inşaat sektörüne yapılan vurgu da AKP'nin kendi modernite anlayışı ile “90 yıllık kalkınma muasırlaşma hayalini” (Çavuşoğlu, 2011:13) sentezlemesi bakımından önemlidir. AKP kendisinden önceki sağ siyasetçilerin vurguladığı kalkınmacı söylemi devam ettirip onlara benzer bir modernite ve medeniyet tanımı geliştirerek bu açıdan “maddi bir indirgemecilik” ortaya koymuştur (Türk, 2014: 437).

Ekonomik söylemlerin siyasette, özellikle de AKP açısından bu kadar fazla yer işgal etmesinde tarihsel bir sürecin yanı sıra AKP'nin kendi geçmişi ve buna paralel olarak, Türkiye'nin yakın geçmişi de önemli rol oynamaktadır. AKP 2002'de iktidara geldiğinde, doksanlı yılların ekonomik bunalımları insanların hafızalarında tazeliğini korumakta idi. Yine aynı şekilde, Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkileri topluma yayılmış vaziyette idi. AKP böyle bir yakın geçmişte tepki olarak büyüdü ve güçlendi (Çarkoğlu ve Hinich, 2006: 373;

Özbudun, 2013: 83). 2001 krizinde mecliste faal olan siyasi partilerin tamamı 2002 seçimi sonrasında baraj altında kaldı ve bunun sonucu olarak AKP yüzde 34 oyla, yüzde 66 oranında mecliste temsil imkanı buldu (Cinar, 2016: 1222). Bu ortamda iktidara gelen AKP'nin oylarının korumasında da ekonomik veriler önemli rol oynadı (Gürkaynak ve Sayek-Böke, 2013: 64). AKP'nin ekonomik performansı ile seçim performansı arasında pozitif bir korelasyonun varlığı ilgili literatürce de tespit edilmiş bulunmaktadır (Cinar, 2016; Çarkoğlu, 2008: 339; Kalaycıoğlu, 2010: 39). Dolayısıyla da AKP'nin ekonomik söylemler üzerinden siyaseti şekillendirmesi, hem kendi gücünü koruması hem de muhalefeti etkisizleştirilmesi bakımından önemliydi.

Türkiye özelinde vurguladığımız bu hususlara ek olarak, özellikle kurumsallaşamamış demokrasilerde örneğini gördüğümüz bir olguyu da derinlemesine incelemek günümüzde AKP'nin neden bu derece ekonomi temelli argümanlar ürettiğini anlamamıza yardım edecektir. Bu bağlamda, neoliberalizm ve neopopülizmden bahsetmemiz gerekmektedir. Bilindiği üzere neoliberalizm örgütlü sosyal yapılara karşıdır (Harvey, 2007: 26, 32; Weyland, 1996: 9). Bunların ekonomik verimliliği düşüreceğini savunur (Palley, 2005: 23). Böylece emeğin örgütsel olarak güçlenip hak araması yerine toplumun bireyselleşmesini ve atomize olmasını savunur (Cooper ve Ellem, 2008; Roberts, 1995: 90). Buna ek olarak, sosyal devlet vasıflarının tırpanlanmasını öngörürken toplumun en yoksul kesiminin örgütsel olmayan bir şekilde minimal yardıma erişmesini öngörür (Candaş ve Buğra, 2010: 300), ki bu şekilde toplumsal bir patlamanın önüne geçebilsin. Bu yardım da büyük oranda enformel sektör ve sivil toplum üzerinden yürütülür (Bozkurt, 2013: 384; Buğra ve Candaş, 2011; Zencirci, 2015).

Türkiye'de 1980 darbesiyle yavaş yavaş, 2000'lerde ise hızla baskın ideoloji haline gelen neoliberalizm siyasal yapıda etkisini keskin şekilde göstermiştir. Zaten tarihsel olarak çok güçlü olmayan Türkiye işçi hareketi 1980 darbesinin sonrasında başlatılan neoliberal dönüşüm programı ile daha da zayıflamıştır. Grev yasakları, sosyal hakların ve sendikal yapının kısıtlanması ve benzeri politikalar bu çerçevede gerçekleşmiştir (Aytaç ve Öniş, 2014: 53-4)². 1980 sonrası apolitikleştirme faaliyetleri de düşünüldüğünde neoliberalizm Türkiye'de kendine çok elverişli bir yer bulmuştur. Sonuç olarak sendikalar ve örgütlü toplum zayıflamıştır (Eder, 2017: 880). Buna ek olarak, siyasi partilerin de gerek parti içi disiplin gerekse darbelerin ve parti kapatmalarının etkisiyle köksüzleştirildiği düşünülürse toplum için hak arama ve ekonomik refaha kavuşma açısından umutla bakılacak pek bir kurum bulunmamaktadır. İşte tam burada devreye neopopülizm girmektedir.

² Örnek olarak, sendika üyeliği 1980'de 2.5 milyon iken 2010'da bu sayı 650 bine düşmüştür. (Milliyet, Ağus. 21, 2010. Alıntılan, Aytaç ve Öniş, 2014: 54).

Neopopülizmi tartışmadan önce popülizmi nasıl kavramsallaştırdığımızı açıklamak gerekir. Alanda önde gelen bilim insanlarından Weyland (1996:5), popülizmi üç temel özellik üzerinden tanımlamaktadır: çoğu daha önce dışlanmış heterojen bir kitleden oluşan takipçilerine hitap eden oldukça kişiselleşmiş bir lider, bu liderin partiler ve çıkar grupları gibi aracı kurumları baypas ederek görünürde direkt ve kısmen kişisel tavırla bu kitlelere ulaşması, liderin yeni örgütsel yapılar kurması ya da eskileri canlandırması halinde dahi yapıları kendi kişisel aracı olarak tutup kurumsallaşmayı zayıf tutması. Benzer şekilde Roberts (1995:88) da popülizmin beş çekirdek özelliğinden bahsetmektedir. Roberts bu özelliklere yapılan pek çok popülizm tanımının üzerinden geçip onları sentezleyerek ulaşmaktadır. Birinci özellik, kişisel ve paternalistik bir siyasal liderin varlığıdır. İkincisi, toplumun madun kesimlerine odaklanmış heterojen bir siyasal ittifaktır. Üçüncü özellik, tepeden inmece ve kurumları göz ardı edip lider ve kitle arasında doğrudan bağlantılara dayanan bir siyasal mobilizasyon sürecidir. Dördüncü özellik, ise amorf ve eklektik olup madun sınıfları yücelten anti-elitist ve/veya sistem karşıtı bir ideolojinin varlığıdır. Son özellik ise, popülizmin toplumsal desteğine maddi bir temel oluşturmak üzere kurulan geniş yeniden dağıtıcı ya da klientalistik ekonomik projelerin varlığıdır.

Peki neoliberal çağ ile popülizm birbiri ile bağdaşır mı? Genel olarak, önceleri neoliberalizm ve popülizm birbirlerine tezat olarak düşünülmüştür (Roberts, 1995:89). Bunun da nedeni neoliberalizm ile küçülmesi ve rasyonelleşmesi beklenen ve mali disiplin uygulayacağı öngörülen devletin bu şekilde popülist politikalar peşinden gitmek yerine daha programatik politikalar güdeceği varsayımıdır (Weyland, 1996).

Oysa ki neoliberal politikalar pek çok açıdan neopopülizmi beslemiştir. Weyland, neoliberalizm ve neopopülizmin ortak noktalarını anlatırken her ikisinin de çoğulculuk ve korporatizmden farkına değinir. Zira hem korporatizm hem de çoğulcu yaklaşım aracı örgütlenmelerin önemine vurgu yapar. Bunun aksine neoliberalizm ve neopopülizm toplumsal örgütlenmeye karşıdırlar (Weyland, 1996: 9). Neoliberalizmin organize çıkar gruplarını ve kurumsal temsiliyet yollarını yok etmesiyle popülist liderler atomize kitlelere doğrudan ulaşabilirler (Roberts, 1995: 90). Neoliberal politikaların yanı sıra onları önceleyen ya da onlara eşlik eden ekonomik krizler de sendika ve siyasal partiler gibi organize temsiliyet biçimlerini zayıflatırlar (Roberts, 1995:90). Nitekim, Weyland da, neopopülizm ve neoliberalizmin birbiriyle güçlü şekilde örtüşmesinin nedenleri arasında her ikisinin de organize olmayan ve enformel sektörde çalışan grupların desteğini ararken organize sektörlerin marjinalleştirilmesini sayar. Organize olmayan ve enformel sektörde çalışan kişiler vatandaşlık haklarını sonuna kadar kullanmalarını sağlayacak güçlü örgütlenmelerden yoksun olduklarından hem neoliberallerin hem de neopopülistlerin hedef kitlesini oluşturmaktadırlar (Weyland, 1996:10).

Örgütsüz kitlelerin heterojen yapısı onları toplumsal düzeyde organize etmeyi güçleştirmiştir (Weyland, 1996:11). Askeri rejimler de siyasal partileri zayıflatmış ve toplumda özellikle marjinal kesimlerle derin bağlar kurmalarını zorlaştırmıştır (Weyland, 1996: 11).

Neopopülizm, popülizme oranla kitlelere maddi bir dağıtım yaparken farklı bir yol izler. Geleneksel popülizm altında görmeye alışkın olduğumuz yüksek maaş ve benzeri politikalar neoliberal koşullar altında pek mümkün olmadığından neopopülizm destekçilerinin ekonomik olarak tatminini başka yollardan sağlar. Örneğin yüksek enflasyonu düşürerek daha fakir kesimleri biraz olsun rahatlatırken seçtiği belli gruplara da doğrudan klientalistik olarak ekonomik çıkarlar sağlayabilir. Bu yardımlar hem daha az maliyetlidir hem de verildikleri kişiler için liderle daha görünür bağlar kurarak neopopülist siyaset tarzını kuvvetlendirmektedirler (Roberts, 1995: 91).

Yukarıdaki tartışmadan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de de kurumların ve örgütlü yapının zayıflaması ile siyasal arenada liderler pek çok beklentinin merkezine oturmuşlardır. Bu durum, hem gündelik ihtiyaçların klientalistik biçimde karşılanması hem de daha uzun vadeli makro iktisadi politikalar için geçerlidir. Kendini bu durumda toplumun ekonomik refahının sağlayıcısı konumunda gören siyasal lider de ekonomik söylemlerle gücünü artırmaktadır. Türkiye örneğinde elbette günümüz siyasetinde bunu Recep Tayyip Erdoğan için söylemek mümkündür.

Türkiye’nin neoliberal dönüşümünde eski başbakan (1983-1989) ve cumhurbaşkanı (1989-1993) Turgut Özal’ın rolü büyük olmuştur (Öniş, 2004: 129). 2000’lerin başında neoliberal dönüşüm, ekonomik krizlerden çıkmanın bir yolu olarak görülmeye devam etmiştir ve nihayetinde de AKP, ilk başa geldiği dönemde neoliberal çerçeveyi ve onun getirdiği ekonomik politikaları benimsemiştir (Bozkurt, 2013:373). Bu doğrultuda, Türkiye’nin sosyal politikaları yapısal dönüşüm geçirmiştir. Sosyal devlet politikaları zayıflarken yoksullara yardım ve benzer sosyal politikalar ya daha kurumsallık dışı formüllere bağlanmış ya da devlet sorumluluğu olmaktan çıkarılıp vakıf ve yardım kuruluşlarına devredilmiştir (Bozkurt, 2013:384). Hükümetle yakın ilişki içinde olan sendikalar üyelik sayılarını artırırken, sendikaların işçilerin anlamlı ve örgütlü bir hak arama kurumu olarak var olması engellenmiştir (Ayrıntılar için bkz. Yıldırım, 2009). Böylece siyasi liderin özellikle örgütsüz kesimler için ekonomik iyileşmenin ve sosyal güvenliğin tek kaynağı olarak görülmesinin yolu da açılmıştır.

Örgütlü toplumun zayıflaması dışında bir neden daha ekonomik gelişme söylemlerinin böylesi merkezi bir rol oynamasında etkili olmuştur. Aytaç ve Öniş’in (2014: 43) de belirttiği üzere, popülist liderler genelde ağır ekonomik krizler sonrasında ortaya çıkmaktadır ve kaderleri de büyük ölçüde ekonomik performanslarına bağlıdır. Dolayısıyla, yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye’de

ekonomiye vurgu yapmak hem geçmiş dönemlerin kötü anılarını canlandırıp bugüne şükranla baktırmayı hedeflemekte hem de popülist yönetimin popülaritesini korumasını sağlamaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında denebilir ki kendi otoritesini demokrasi aleyhine genişletmek isteyen liderlere ekonomik argümanlar önemli bir söylemsel araç sunmaktadır. Ekonomik gelişmesi için neopopülist lideri tek çıkar yolu olarak gören kitlelere ekonomik gelişme argümanları ile yaklaşıp onların gözünde otoriter politikaları meşrulaştırmak neopopülist liderler için kullanışlı bir siyasal strateji sunmaktadır. Bu argümana göre, lider aslında bu kitlelerin ekonomik refahı için çalışmakta, ancak seçkinlerin belli kesimleri ve bunlarla ittifak kuran iç ve dış gruplar liderin bu iyi niyetli çabasını baltalamaktadır. Siyasal söylem bu şekilde kurularsa lider de olası ekonomik kayıpların faturasını rahatlıkla başkalarına kesebilir. Dolayısıyla ekonomi üzerine kurulan siyasal argümanlar güç alanını genişletmek isteyen liderler için bulunmaz bir siyasal araç olarak ortaya çıkmaktadırlar.

3. Ekonomik söylemlerin demokrasi üzerindeki etkisi kendini ne şekilde göstermektedir?

Türkiye’de ekonomik gelişim konusunda yaygın olan söylemin etkilerini kimi alanlarda çok somut olarak görmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse, Türkiye’de baskın olan gelişme anlayışının çevreye verdiği zarar ve sürdürülebilir kalkınma anlayışına oluşturduğu engel mevcut literatürde etraflıca ortaya konulmuştur (Adaman ve Arsel, 2012; Akbulut ve Adaman, 2013; Orhan, 2007).

Peki ekonomik gelişme söyleminin siyaseten bu kadar baskın oluşu Türkiye’de demokrasiyi ne şekilde etkilemiştir? Bu soru siyaset bilimi literatüründe üzerinde durulması gereken bir odak oluşturmaktadır.

Bu soruya geçmeden önce, nasıl bir demokrasi tanımı yaptığımızı netleştirmemiz gerekiyor. Öncelikle vurgulanması gereken demokrasinin seçimlere indirgenmesinin yarattığı sorunlardır. Siyaset bilimi literatüründe bu indirgemeci tavrın demokrasi üzerindeki olumsuz etkileri etraflıca analiz edilmiştir (Schmitter ve Karl, 1991: 78; Diamond, 2008: 38). Bu bağlamda, Dahl (1982: 11) demokratik rejimlerin olmazsa olmaz koşulları arasında özgür ve adil seçimlerin yanı sıra ifade özgürlüğü, özgür ve çoğulcu medya ve örgütlenebilme özgürlüğünü de saymaktadır. Bunlara ek olarak, denge ve denetleme mekanizmalarını ve bir devlet organının başka bir devlet organını baskısı altına almama gerekliliğini de saymalıyız (Kapstein ve Converse, 2008: 57-58; Cinar ve Ugur Cinar, 2015). Diamond’ın (2008: 38) da Nijerya ve Rusya örneklerinden yola çıkarak ifade ettiği gibi yürütme organının gücünün diğer kuvvetler ve muhalefet karşısında genişlemesi en basit seçim üzerinden tanımlanmış demokrasileri bile tüketmiştir.

Bu kısa literatür taramasından da anlaşılacağı üzere, çoğulculuk, sivil hak ve hürriyetler ve denge denetleme mekanizması irdelenmeden bir ülkenin demokratik seviyesini anlamak mümkün olmayacaktır. Bundan hareketle, Türkiye’deki egemen gelişme söyleminin demokrasinin bu temel unsurlarını nasıl tehlikeye attığını yakından incelememiz gerekmektedir.

Bu amaçla makalemizde Türk siyasi hayatının son dönemine ilişkin üç önemli olay ayrıntılı olarak ele alınacak ve bu örnekler üzerinden gelişme söylemlerinin demokrasi üzerindeki olumsuz etkisi gözler önüne serilecektir. Bu olaylardan birincisi, AKP tarafından önerilen başkanlık modeli, ikincisi Gezi Olayları, üçüncüsü ise 17-25 Aralık yolsuzluk iddiaları sonucu yaşanan gelişmelerdir. İlk madde denge-denetleme mekanizmasına vereceği zarar açısından, ikincisi ifade özgürlüğü, örgütlenme ve sivil hak ve özgürlükleri kısıtlaması açısından, üçüncüsü ise yürütmenin yargıya müdahalesi sonucu hesap verebilirlik ve yine denge-denetleme mekanizmasını bozması açısından demokrasiyi olumsuz etkilemektedirler. Aşağıda da görüleceği üzere, bu üç durumda da ekonomik gelişme argümanları demokrasiye sekte vurmuştur. Bu şekilde Türkiye’nin demokrasi yolunda muhasebe yapıp bir reform yönünde hareket etme seçeneği iskanmıştır.

4. Başkanlık sistemi tartışmaları

Türkiye, parlamenter sistemin pek çok özelliğini taşımakla birlikte askeri yönetimlerin bir kalıntısı olarak saf parlamenter addedilemeyecek bir sistemle yönetilmektedir. Askeri rejimlerin liderleri, kendilerini yeni rejimin cumhurbaşkanına evirdikten sonra cumhurbaşkanlığına fazlaca kuvvet aktarmış ve böylece Türkiye’de cumhurbaşkanları sembolik birer unsur olmanın ötesinde güçlenmişlerdir.

Başkanlık tartışmaları daha öncelere dayansa da, AKP 2013’te resmi olarak başkanlığı önererek daha somut bir adım atmış ve bundan sonra tartışmalar hız kazanmıştır. Başkanlık sisteminin kendi başına anti-demokratik olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Ancak çifte parlamento, karşılıklı veto gücü ve federalizm gibi denge denetleme mekanizmalarından yoksun bırakıldığı takdirde demokratik erozyona yol açacağı da açıktır. Önerilen metinde AKP’nin yürütmeyi diğer devlet erkleri karşısında fazlaca güçlendirmek istediği açıkça görülmektedir. Bunu, özellikle devlet başkanına şu yetkileri vererek gerçekleştirmektedir: kanun hükmünde kararname çıkarma, parlamentoyu feshetme, parlamento onayına gerek duymaksızın kabine üyeleri atama ve yüksek yargı üyelerinin çoğunluğunu atama, parlamentoyu etkisizleştirme (Barobirlik, 2017). Kalaycıoğlu (2013; 2016), AKP’nin getirdiği modelde kurumsal denge-denetleme mekanizmalarının bulunmamasından yakınmaktadır (Ayrıca bkz., Öniş, 2013; Özbudun, 2014).

Görüldüğü üzere, AKP'nin teklif ettiği başkanlık sistemi, özellikle denge-denetleme mekanizmasına vereceği zarardan ötürü demokrasi için bir tehdit oluşturmaktadır. Cameron (1998: 125) böylesi bir sistemin zararlarını güzel özetlemektedir:

Başkanların öz-darbelerinde, yani *autogolpe*'lerde, başkanlar anayasayı askıya alabilir, Anayasa Mahkemesi'nin görevine son verebilir, parlamentoyu kapatabilir ve bir halk oylaması ya da yeni seçimle daha geniş yürütme yetkilerine dayalı yeni rejim onaylanana kadar kanun hükmünde kararname ile ülkeyi yönetebilir. Daha az ekstrem örneklerde, başkanlar mahkemeleri istedikleri kişilerle doldurabilir, insan hakları ihlalleri durumlarında ordu üzerinde otoritelerinden feragat edebilir, kararname yetkilerini kötüye kullanabilir, yasamanın gözetimini reddedebilir, basın özgürlüğünü sınırlandırabilir ya da kamu kaynaklarını siyasal partilerin ve yerel yönetimlerin gelişmesini engellemek için kullanabilirler (Çeviri yazara aittir).

Türkiye'de başkanlık sistemi, bu açılardan ve demokrasiye getirip demokrasiden götüreceleriyle birlikte tartışılması gerekirken, bu sistemi destekleyenlerce hep ekonomik argümanlar yapılarak savunulmuştur. Buna göre, başkanlık sisteminin daha hızlı ekonomik gelişme getireceği iddia edilmiştir. Örneğin tartışmaların yoğunlaştığı dönemde başbakan olan Erdoğan bu argümanı sıkça dile getirdi ve bu sözler basında geniş yer buldu. Bunların bir tanesinde Erdoğan (Türkiye, 6 Haziran 2013) şunları ifade etti:

Şu anda G20'ye gelen ülkelerin neredeyse yüzde 80'i başkanlık sistemi ile yönetiliyor. Böyle bir tablo var. Şimdi dünyanın gerçeklerini görmek durumundayız. Dünya ekonomik yapısı içerisinde yüzde 90'ı ekonomik ağırlık olarak G20 teşkil ediyor. Bütün bunlardan bir şeyler çıkarmamız lazım. Bir ders çıkarmamız lazım. Neredeyiz, nereye gidiyoruz? Eğer hakikaten çok yoğun, çok pratik neticeler alabilmek, işler yapabilmek istiyorsak, hakikaten sistemin bir gözden geçirilmesi, bu sistem içerisinde de bizim çok daha süratle üretim yapabilecek imkânlarla kavuşmamız lazım.

Bu ifadede geçen iddia -G20 ülkeleri ve rejim dağılımı konusundaki yanlış bilgiyi bir yana bırakacak olursak- ekonomik gelişme argümanlarının başkanlık tartışmalarında oynadığı merkezi rolü göstermesi açısından önemlidir. AKP milletvekili ve o dönem Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu (Radikal, 3 Mart 2013) da aynı şekilde parlamenter sistem içerisinde gücün fazla dağıldığını, “davul kimdeyse tokmağın da onun elinde olması” gerektiğini savunmuştur. Buna ek olarak, başkanlık sistemini savunmak üzere organize edilen bir toplantıda Kuzu (Akşam, 6 Nisan 2013) vatandaşları başkanlık sistemine geçilmemesi durumunda meydana gelecek ekonomik kriz konusunda uyarmıştır: “Eğer Türkiye başkanlık modeline geçmezse, koalisyon denilen o meret, o Allah'ın baş belası o tablo

Türkiye'ye bir daha gelirse 2023'ü de 2071'i de unutun. Türkiye bugün Avrupa'da gördüğümüz ekonomik kriz geçiren ülkelerin durumuna düşer."

Hükümete yakın gazetecilerin de benzer bir retorik stratejiyi benimsediğini görüyoruz. Bu anlamda önemli bir örnek o dönemde köşe yazarı olan ve şimdi Erdoğan'ın danışmanları arasında yer alan Yiğit Bulut'tan geliyor. Bulut (Star, 4 Eylül 2013), öne sürdüğü önermenin altında yatan nedensel mekanizmayı açıklamaya gerek duymadan başkanlık sisteminin ekonomik büyüme ve uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma ve istikrar için Türkiye'nin atacağı en önemli adım olduğunu iddia ediyor. Bunun da ötesinde, şu tezleri ortaya koyuyor:

Türkiye gelecek 10 yılda ekonomik olarak 3'e katlanacaksa, her değer yeniden tanımlanacaksa ve en önemlisi her vatandaşın varlığı buna paralel olarak en az 3 katına çıkacaksa; BAŞKANLIK SİSTEMİ OLMAZSA OLMAZ ilk şart... Türkiye Başkanlık Sistemine geçerse... neyiniz varsa tam olarak en az 3'e katlanacak... Türkiye'ye para girişi patlayacak ve bütün değerler yeniden tanımlanacak. Kazandığınız para, evinizin değeri, varlıklarımızı değerleyen denklemler ve birçok sebep-sonuç ilişkisi inanılmaz noktalara gelecek... Türkiye Başkanlık sistemine geçerse 2023'te İMKB-100 endeksi 250,000 üzerinde olacak... Ekonomisi uçan, hakça bölüşen, halkın Türkiye'nin değerlerine sahip olduğu bir ülke istiyorsanız, sizler de BAŞKANLIK için var gücünüzle çabalayın! (Star, 17 Mart 2013. Büyük harfler metnin orijinaline ait).

Yukarıda öne sürülen argümanları akademik bulgularla karşılaştırmak faydalı olacaktır. Akademik literatür yukarıdaki argümanları desteklememekte, aksine elimizde AKP'nin öne sürdüğü tipte, güçler ayrılığını ve çoğulculuğu güvence altına almayan bir başkanlık sisteminin ekonomik kalkınmanın aleyhinde işleyeceğine dair önemli bulgular vardır. Örneğin mevcut çalışmalar, denge ve denetleme mekanizmalarının siyasetçilerin kısa vadeli siyasal ve sosyal taleplere cevap vermek amacıyla bir grup lehine veya kamu sektörüne toplumdaki kaynak aktarma yeteneğini en aza indirerek siyasal volatilitiyi azalttığını saptamıştır (Henisz, 2004: 6). Bunun yanı sıra, denge ve denetleme mekanizmalarında meydana gelecek bozulma neticesinde vatandaşların sözleşme, yatırım ve benzeri ekonomik kararlar almaktan kaçındıkları da çalışmalar sonucu tespit edilmiştir (Daley vd., 2007: 696-697. Ayrıca bkz. Keefer ve Knack, 2007: 567).

Burada ekonomik gelişme argümanları nasıl bir amaca hizmet etmekte ve demokrasiye nasıl zarar vermektedir? Altta yatan mekanizmayı şöyle özetleyebiliriz: Gerek medya gerekse kamuoyu ve siyasal platformlarda sistemde yapılacak değişikliğin dayanıklı bir demokrasinin inşa edilmesi temelinde tartışılmasını engelleyerek olayı sadece ekonomik tartışmaya indirgemek. Bu

durumun somut yansımaları ise şu zaman itibariyle AKP'nin giderek daha otoriterleşen bir başkanlık modeli ortaya koymasında görülebilir.

5. Gezi olayları

Tüm Türkiye'ye yayılan protestolar 2013 yazında İstanbul Taksim Meydanı'nda başladı. Hükümetin Topçu Kışlası'nın yeniden inşası ve bir AVM'nin yapılması için ağaçları keseceğinin duyulması üzerine çevrecilerin parkta başlatmış olduğu eylem orantısız bir polis şiddetiyle karşılık buldu. Polis şiddeti karşısında gösterilere katılım arttı ve hareket ülke geneline yayıldı. Nitelikli vakit geçirilebilecek kamusal ve yeşil alanların kaybolmasından duyulan endişeye ek olarak protestolar aynı zamanda hükümetin artan otoriterleşmesine ve kişisel özgürlüklere müdahalesine duyulan rahatsızlığı da yansıtmaktaydı.

Gezi hareketini önemli kılan sebeplerden bir tanesi Türkiye'de bir benzerinin bulunmamasıydı. Özellikle de 1980 sonrasının depolitize edici ikliminde bu tarz toplumsal hareketler çok az gelişmiş, az sayıda olan bu tarz hareketler de toplumun çoğunluğu tarafından “marjinal” grupların işi olarak algılanmıştı. Buna karşın Gezi, her sınıftan, etnisiteden ve dinden grubu bünyesinde barındırdı ve hükümetin önüne bir iç muhasebe yapma şansı sundu. Ancak hükümet bunun yerine hareketin meşruiyet zeminini sarsmak için hareketi Türkiye ekonomisinin yıkılmasını isteyenlere mal etti. Hükümet “faiz lobisi” olarak isimlendirdiği bu güçlerin dış bağlantılarını da kullanarak bu olayları çıkarttığı savını ortaya attı. Bu aktörlerin kimler olduğu açık olarak belirtilmese de sıklıkla Gezi ile birlikte anıldılar. Erdoğan (Hürriyet, 7 Haziran 2013) “faiz lobisi” olarak adlandırdığı bu grubu borsadaki kayıplardan sorumlu tuttu ve bu lobilerin borsada spekülasyon yaparak hükümeti tehdit etmeye çalıştıklarını ancak insanların emeklerini faiz lobisine feda etmeyeceklerini ifade etti. “Üç haftadır süren bu gösterilerden kim kazandı?” diye soran Erdoğan (NTV, 22 Haziran 2013) sorusunu şöyle cevapladı: “Faiz lobisi kazandı, Türkiye'nin hasımları kazandı, rant lobisi kazandı. Az da olsa Türkiye ekonomisi kaybetti, turist kaybetti. ... Mustafa Kemal'in askerleriyiz diye yola çıktılar, faiz lobisinin neferi oldular. Gençler böyle bir oyuna kurban edildi.” Yine konu üzerine yaptığı başka bir konuşmasında da Türkiye'nin istikrarla büyüyen ekonomisinden rahatsız olanların ekonomide yara açmak için tertipler düzenlediklerini, çünkü bölgede güçlü bir Türkiye istemediklerini iddia etti (Hürriyet, 12 Temmuz 2013).

Başkanlık tartışmalarında da olduğu gibi siyasal kanadın bu argümanlarının benzerleri hükümete yakın medya tarafından da dillendirildi. Örnek olarak Yeni Şafak gazetesinden Yaşar Süngü (9 Haziran 2013) “‘Faiz lobisi’ ve ‘Gezi’ci gençler ne iş yapar” başlıklı yazısında faiz lobisini şöyle tarif etmekte:

Başbakan'ın faiz lobisini işaret etmesi, “Yine iç ve dış güçler tarafından Türkiye’ye yönelik örtülü bir darbe hazırlığı mı var” endişesi doğurdu. Başbakan’ın Gezi Parkı direnişinde etkisi bulunduğunu söylediği faiz lobisi her zaman tatlı kazanç peşinde koşar. Bu kazancı sağlamak için yüksek faiz-yüksek döviz kuru arzular. Kendisi kazanırken ülkeyi fakirleştirmeyi umursamaz. Sadece gençlere bakarak bu olayları değerlendirmenin son derece yanlış olduğu kesin. Çünkü bu resmin arka planında çok net biçimde basınıyla, siyasetçisiyle uluslararası sermaye sahipleri görünüyor.

Şüphesiz bu tarz argümanları hem hükümet kanadında hem de ona yakın medyada çoğaltmak mümkün. Bu tarz argümanlar, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) Gezi Parkı protestolarının herhangi bir faiz ya da döviz lobisiyle bağının olmadığını tespit etmesine rağmen kesilmedi. Gezi süresince bankalara döviz giriş çıkışının ayrıntılı bir incelemesinin ardından (Hurriyet Daily News, 10 Temmuz 2013; BBC, 11 Temmuz 2013) BDDK faiz ya da döviz lobisinin varlığına işaret edebilecek herhangi bir korelasyonun bulunmadığına hükmetti. BDDK tüm işlemlerin rutin ticaret çerçevesinde olduğu sonucuna vardı. Devletin diğer denetleme kurumları da aynı sonuçlara vardı. Başbakan’ın ifadelerinin üzerine BDDK dışında Sermaye Piyasası Kurulu ve Mali Suçları Araştırma Kurulu da ayrı ayrı incelemeler başlattılar (Kanal B, 21 Kasım 2013). Hiçbiri suçlamalara dayanak oluşturabilecek bulgulara rastlamadı (Hürriyet 30 Aralık 2013; Cumhuriyet, 24 Ekim 2015). Tüm incelemelerin vardığı ortak nokta işlemlerin bankacılık kanunlarında normal ticaret olarak nitelendirilen rutin işlemler olduğu yönündeydi (Kanal B, 21 Kasım 2013). Buna rağmen faiz lobisi argümanı hem Gezi için hem de başka olaylarda sıklıkla yinelenen bir söyleme dönüştü.

Gezi konusunu ekonomik perspektifte tutup siyasal yönünü etkisizleştirme çabasının örnekleri hala canlılığını korumaktadır. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi Anadolu Ajansı’nın (27 Mayıs 2016) Gezi’nin yıldönümünde Gezi haberini web sitesinde “ekonomi” tabının altında vermesidir. “Gezi en büyük tahribatı ekonomiye verdi” başlıklı haberde şöyle denilmektedir: “28 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Gezi Parkı’nda başlayan eylemler, yaklaşık 15 gün boyunca geniş çaplı bir kaos ortamı oluşturarak Türkiye’ye milyar dolarla ifade edilen bir maliyete neden oldu.” Aynı haberde büyük ekonomik hasarlardan söz edilmekte ve borsadaki düşüş ile faizde, enflasyonda ve işsizlikteki yükselme Gezi’ye bağlanmaktadır. Bütün bunlar çarpıcı bir şemaya dökülerek sunulmaktadır.

6. Yolsuzluk, hesap verebilirlik ve hukuk devleti

Son örneğimizi Aralık 2013 yolsuzluk soruşturmaları ve bunların karşısındaki hükümet tutumu teşkil edecek. Bu örneğimiz demokrasinin iki yönden tehdit altına

girmesi sebebiyle önem arz etmektedir: birincisi, yürütmenin hesap verebilirlik mekanizmalarına karşı kendisine dokunulmazlık kazandırması; ikincisi de, yürütmenin yargı üzerine baskı kurması yönüyle. Pek çok bürokrati, bakanı, çocuklarını ve yakınlarını içine alan bu yolsuzluk soruşturmasına hükümetin verdiği tepki çok sayıda emniyet ve yargı mensubunu görevden uzaklaştırmak ve yargı üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmak oldu (Croft ve Coşkun, 2014). Bu amaçla AKP hâkim ve savcılarının atanmasında yürütmeye daha çok yetki veren bir yasa tasarısı sundu (Croft ve Coşkun, 2014). Buna karşı hukukçular, TÜSİAD başta olmak üzere iş çevreleri, sivil toplum ve AB yetkilileri yürütmenin yargı karşısında yetkilerini aşırı genişleten bu düzenlemelerden duydukları kaygıyı dile getirdiler. Tartışmaların en hararetli zamanları, hükümetin bir kez daha ekonomik argümanlara dayanarak tartışmanın sınırlarını daraltma girişimlerine tanık oldu. Türkiye’de ekonomik kalkınmayı gündeme getiren Erdoğan’ın (Hürriyet, 22 Ocak 2014) “Yolsuzluğun olduğu bir iktidar 10 yılda milli gelirini 1'e 3 arttırabilir mi?” sorusunu bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Soruşturmaları yerli ve yabancı aktörlerin de dahil olduğu bir ekonomik komplo olarak tanımlayan Erdoğan bu soruşturmaların da Gezi’nin devamı olduğunu kaydetti. Buna göre, Gezi’de başarılı olamayan aktörler bu defa da böyle bir yol denemekteydiler. Erdoğan’a göre (Sabah, 25 Aralık 2013) soruşturmaların sebepleri 9 başlık altında toplanabilirdi:

- 1- İstanbul'da 46 milyar dolarlık 3. havalimanı ihalesini gerçekleştirdik. Bu çeşitli mahfilleri rahatsız etmiştir. Havalimanına yönelik olumsuzluğu her an yapabilirler.
- 2- Ankara'da Japonya Başbakanı'nı ağırladık. Burayla ilgili de engellemek için her şeyi yapabilirler.
- 3- İstanbul'a 3. köprü'nün temelini attık. Bunu da engellemek için her adımı yaptılar.
- 4- Borsa İstanbul 93 binin üzerine çıkarak rekor kırdı. Borsaya müdahaleler başladı.
- 5- Mayıs ayında Merkez Bankası rezervi 135 milyar dolara çıkarak rekor kırdı.
- 6- Gösterge faizi yüzde 63'ten almıştık. Mayıs ayında yüzde 4,6'ya kadar düştü, Devam etse yüzde 2,5'un altına inebilirdi.
- 7- 4 kredi derecelendirme kuruluşu Türkiye'nin notunu artırdı.
- 8- IMF'le ilişkilerimizde tarihi bir gelişme yaşandı. Borcu kapattık, uluslararası güçler devreye girdi. Çünkü borç alan emir alır.
- 9- Enflasyonda, dış ticarete, sanayi üretiminde yeni rekorları kırdık.

Görüleceği üzere, soruşturmaların temel motivasyonu ekonomik olarak Türkiye’ye zarar vermek olarak açıklanmıştır. Bu da bize, daha önceki iki örnekte de gördüğümüz tekrar eden yapıyı göstermektedir. Başka AKP üyeleri ve onlara

yakın basın kuruluşları da argümanlarını aynı şekilde kurgulamaktadır. Soruşturmalara verdiği ilk tepkisinde borsadaki düşüşe ve ekonomiye ilişkin diğer zararlara vurgu yapan Ali Babacan'ın (Ntvmsnbc, 22 Aralık 2013; Dünya, 31 Aralık 2013) ifadeleri buna örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde, Mehmet Metiner de Yeni Şafak'ta kaleme aldığı yazıda (24 Aralık 2013), faiz lobisi argümanlarını komplo teorisi olarak görmenin art niyetli bir davranış olduğuna değinerek yolsuzluk operasyonunun sorumlusunun hükümetin faizleri düşürmesiyle kazancı azalan faiz lobisi olduğunu iddia ediyor ve yazıyı şöyle sonlandırıyor: "Milli gelir ise 230 milyar dolardan 800 milyar dolara çıkartılıyor. Ve birileri kalkıp utanmadan-arlanmadan kamu/amme malının çalındığından ve yolsuzluk yapıldığından söz ediliyor." Bir başka Yeni Şafak yazısı da (3 Ocak 2014) soruşturmaları faiz lobisiyle ve Gezi'yle ilişkilendirerek şöyle yazıyor:

İstanbul operasyonunun devamında döviz kurunda yaşanan yükseliş faiz lobisinin taleplerini tekrar gündeme getirdi. Gezi olaylarında her türlü yolu deneyerek finansal çıkarını temin etme gayretindeki faiz lobisi şimdi de faiz artırım beklentilerini dillendirmeye başladı.

Benimsenen bu üslupla hükümet ve çevresi, hesap verebilirlik ve denge-denetim mekanizmalarının devreye sokulmaya çalışıldığı her durumu hükümetin ve ülkenin ekonomik refahı önünde bir engel olarak gördüğünü göstermiş oluyor. Bu tutum elbette ki Türkiye demokrasisini zor duruma sokmaktadır. "Horizontal accountability", yani yatay hesap verebilirlik kavramının mucidi O'Donnell'in (1999: 38, 122) da belirttiği gibi yasal olarak birbirlerini denetleme gücü ve yetkisine sahip devlet kurumlarının zedelenmesiyle demokrasi açık olarak yara alacaktır.

Dahası siyasi ve medyatik argümanların aksine, demokrasi ve ekonomik gelişim arasındaki ilişki birinin diğerine feda edilmesini gerektirmemektedir. Aksine her iki kavram birbirini destekleyerek ilerleyebilir. Örneğin, ekonomi politikalarının üzerinde denetlemenin bulunması –ki bu demokrasilerin olmazsa olmazıdır- iktidar sahiplerinin siyaseti bir zenginleşme aracı olarak kullanmalarını engelleyecektir ve siyasal seçkinlerin toplumu sömürmesinin ve yolsuzluğun önüne geçecek böylelikle daha çok vergi geliri kalkınma için kullanılacaktır (North, 1990; de Mesquita vd., 2001). Buna ek olarak, La Porta ve arkadaşlarının (2004: 446-7) da gösterdiği üzere, yargı bağımsızlığı hem ekonomik hem siyasal özgürlüğü getirmektedir. Bunlardan ilkinin devletin özel mülke el koyma eğilimine engel olarak, ikincisini de muhalefeti baskılama çabalarına direnerek yapmaktadır. Eğer çoğunluğun tiranlığını engellemek istiyor ve siyasal hakları, insan haklarını ve demokrasiyi korumak istiyorsak bu işlevleri muhafaza etmek durumundayız.

Aynı minvalde, Öniş'in (2004: 130) de belirttiği gibi, Özal ve Menem gibi neopopulist liderler demokrasinin konsolidasyonu gibi meseleleri uzak geleceğe

bırakarak ve bu şekilde demokratik kurum ve yasal normları ekonomik reformlar adına baypas ederek aslında sürdürülebilir bir ekonomik performansın oluşmasına da engel olmuşlardır.

7. Sonuç

Bu makalede Türkiye’de gelişim ve demokrasi arasındaki ilişkiyi söylemsel düzeyde demokrasinin ekonomik gelişme argümanlarından gördüğü olumsuz etkiyi irdeleyerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, ekonomik gelişme argümanlarının demokrasinin temel unsurlarına müdahale için nasıl söylemsel bir araca dönüştüğüne tanıklık etmiş olduk. Gezi olaylarında bu durum kendini çoğulculuk ve kişisel hak ve özgürlükler gibi temel demokratik taleplerin, başkanlık ve yolsuzluk tartışmalarında ise demokrasinin diğer vazgeçilmezlerinden olan şeffaflık, hesap verebilirlik, denge-denetlemenin ekonomik gelişme karşısında konumlandırılmasıyla kendini gösterdi.

Ekonomi gelişme argümanları sayesinde daha etkili olarak ortaya konan otoriterleşme politikalarının somut yansımalarını gözlemek mümkündür. Nitekim son dönemde, Türkiye’nin yönetiminde artan otoriterleşme kendini ifade özgürlüğünün kısıtlanması, yargı ve medya bağımsızlığının tümüyle yitirilmesi, yürütmenin aşırı güçlenmesi ve muhalefete tahammülsüzlük gibi belirtilerle kendini göstermektedir (Aytaç ve Öniş, 2014:56). İç Güvenlik Yasası, internet yasakları, HSYK’da yapılan değişiklikler bunlara somut olarak verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Burada ayrıntılı olarak ele alınan üç vakanın geçtiği zaman diliminden bu yana Türkiye’nin zayıflayan demokrasi karnesini göstermesi bakımından 2013’ten 2016’ya şu veriler önemlidir: Freedom House verilerine göre Türkiye’de medya özgürlüğü “yarı özgür”den “özgür olmayan”a gerilemiştir (Freedom House, 2013 ve Freedom House, 2016A), ve Türkiye, demokrasi endeksinde de düşüş trendine geçmiştir (Freedom House 2016B, Democracy Index, 2015). Aynı şekilde, denge ve denetleme (102 ülke arasında 95.) ve temel haklar (102 ülke arasında 96.) konularında da Türkiye düşüş trendindedir (World Justice Project, 2015).

Ekonomik gelişme argümanların bu derece merkezi bir yer edinmesinde ve çoğulcu demokrasiye bunca zarar vermesinde mevcut hükümet döneminde birbirini besleyen etmenlerin bir araya gelmesinin yarattığı etki vurgulanmalıdır. Bu etmenleri şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Türk sağ geleneğinde bulunan çoğunlukçu ve plebisiteryen “milli irade” anlayışı (Türk, 2014: 25) ve bunun sonucu gelişen demokrasi kavramının çoğulculuktan uzak olması; 2) ekonomik indirgemeci kalkınma, gelişme ve modernleşme yaklaşımı; 3) neoliberal kurumsal ve sosyo-ekonomik yapı; 4) seçmen davranışında ekonomik verilerin oynadığı merkezi rol.

Günümüz Türkiye örneğinde ekonomik gelişme argümanlarının şu mekanizma üzerinden işlediğini söyleyebiliriz: örgütsüz ve sosyal haklar açısından kendisini güvende hissetmeyen kitleler ve bunlara ek olarak on yıllar öncesinin ekonomik istikrarsızlığını hafızalarında taze tutan gruplar ve modernleşmeyi ekonomik kalkınmanın temelleri olarak tanımlayanlar için ekonomik gelişme argümanları ikna edici tezler sunmaktadır. Demokrasi ve ekonomik gelişimin ancak bir arada mümkün olduğunu söyleyen akademik veriler ve kısıtlı sayıda muhalif sesin aksine hakim olarak ortaya sürülen ekonomik argümanlar demokrasinin önüne geçmekte ve pek çok insanın gündelik hayatında öncelikli ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Sağlaması mümkün olmayan şeyler vaat etmesine rağmen iktidar sahipleri için argümanlarda var olan günah keçileri (“iç ve dış mihraklar”) ortaya atılan savların gerçekleşmemesi durumunda suçu sözü söyleyenlere değil önermelerde öngörülen gelişim düzeyini engelleyen bu günah keçilerine yıkılmasını sağlamaktadır. Yani, ekonomik gelişme argümanları hem geniş çaplı bir desteğin sağlanması hem de eleştirilerden kaçınmak için faydalı birer araçlardır.

Bu makalenin bulgularından yapacağımız çıkarımlar Türkiye örneği ile sınırlı değildir. Ekonomik gelişme baskılarının gelişmekte olan ülkelerin demokrasileri üzerinde yarattığı olumsuz etkiler burada ortaya konan kavramsal çerçevenin başka ülkelere uygulanmasıyla daha net olarak gözler önüne serilebilir. Geçmişte (ve halen ne yazık ki günümüzde de) güvenlik argümanlarının demokrasiye verdiği zarar sıkça tespit edilmiştir. Örneğin, güvenlik söyleminin vatandaşların demokratik olmayan yöntemlere karşı toleranslarının yükseltilmesinde nasıl kullanıldığını artık biliyoruz. Sorulması gereken soru, ekonomik gelişme argümanlarının da benzer sonuçlar doğurup doğurmadığıdır ki bu çalışmanın vardığı sonuç doğurduğu yönündedir.

Kaynaklar

- ADAMAN, F. ve M. ARSEL (2012), “Environment”, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, S. Sayari and M. Heper (der.), London: Routledge, 317-327.
- ADAMAN, F., B. AKBULUT, M. ARSEL, ve D. AVCİ (2014), “De-growth as Counter-Hegemony? Lessons from Turkey”, Fourth International Conference on Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity, Leipzig.
- AKBULUT, B. ve F. ADAMAN (2013), “The Unbearable Charm of Modernization: Growth Fetishism and the Making of State in Turkey”, *Perspectives: Political Analysis and Commentary from Turkey*, 5.13,
- AKŞAM (6 Nisan 2013), “Başkanlık sistemi gelmezse ekonomik kriz gelir”, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/baskanlik-sistemi-gelmezse-ekonomik-kriz-gelir/haber-184204>.
- ANADOLU AJANSI (27 Mayıs 2016), “Gezi en büyük tahribatı ekonomiye verdi”, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/gezi-en-buyuk-tahribati-ekonomiye-verdi/579541>
- AYTAÇ, S. E. ve Z. ÖNİŞ (2014), “Varieties of Populism in a Changing Global Context: The Divergent Paths of Erdoğan and Kirchnerismo”, *Comparative Politics* 47(1), 41-59.
- BAROBİRLİK (2017), “Anayasa Değişikliği Teklifi'nin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Metni”, http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx
- BBC (13 Temmuz 2013), “FT: 'BDDK incelemesi yatırımcıları soğutabilir'”, http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2013/07/130711_ft_bddk_inceleme.
- BOZKURT, U. (2013), “Neoliberalism with a Human Face: Making Sense of the Justice and Development Party's Neoliberal Populism in Turkey”, *Science & Society* 77(3), 372-396.
- BUĞRA, A. ve A. CANDAŞ (2011), “Change and Continuity under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 47(3), 515-528.
- BUĞRA, A. ve O. SAVAŞKAN. (2014), *New Capitalism in Turkey: The Relationship between Politics, Religion and Business*, Edward Elgar, Cheltenham.
- BUSINESS HT (13 Ekim 2015), “Sayek Böke: Türkiye'nin yatırımdaki sorunu faiz değil, ortamları ilgili”, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1139609-chnin-ekonomik-vaatleri>.
- CAMERON, M. (1998), “Self-Coups: Peru, Guatemala, and Russia”, *Journal of Democracy* 9(1), 125-139.
- CANDAŞ, A. AND BUĞRA, A. (2010), “Solidarity Among Strangers: A Problem of Coexistence in Turkey”, *Constellations*, 17, 293–311
- CINAR, K. (2016). “Local determinants of an emerging electoral hegemony: the case of Justice and Development Party (AKP) in Turkey”, *Democratization*, 23(7), 1216-1235.
- CINAR, K. ve M. UĞUR CINAR (2015): “Building Democracy to Last: The Turkish Experience in Comparative Perspective”, *Mediterranean Politics*, Online First, DOI: 10.1080/13629395.2015.1042246.
- COOPER R. ve B. ELLEM (2008), “The Neoliberal State, Trade Unions and Collective Bargaining in Australia”, *British Journal of Industrial Relations*, 46, 532–554
- CROFT, A. ve O. COSKUN (2014), “Turkey's Erdogan, on Brussels visit, criticized over crackdown”, Reuters, 21 Ocak 2014. <http://www.reuters.com/article/2014/01/21/us-eu-turkey-idUSBREAOK1J320140121?irpc=932>.
- CUMHURİYET (24 EKİM 2015), “Gezi'de faiz lobisi yalan çıktı,” http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/394359/Gezi_de_faiz_lobisi_yalan_cikti.html
- ÇARKOĞLU, A. (2008), “Ideology or Economic Pragmatism?: Profiling Turkish Voters in 2007,” *Turkish Studies*, 9(2), 317-344.

- ÇARKOĞLU, A. ve M.J. HINICH, (2006), “A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences”, *Electoral Studies*, 25, 369-392.
- ÇAVUŞOĞLU, E. (2011), “İslamcı Neoliberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hale”, *Birikim*, 270.
- DAHL, R. (1982), *Dilemmas of Pluralist Democracy*, Yale University Press, New Haven.
- DALEY, D. M., D. P. HAIDER-MARKEL ve A. B. WHITFORD (2007), “Checks, Balances, and the Cost of Regulation Evidence from the American States”, *Political Research Quarterly* 60 (4), 696-706.
- DE MESQUITA, B., J. D. MORROW, R.SIVERSON ve A. SMITH (2001), “Political Competition and Economic Growth”, *Journal of Democracy* 12, 58–72.
- DIAMOND, L. (2008), “The Democratic Rollback: The Resurgence of the Predatory State”, *Foreign Affairs* 87(2), 36–48.
- Democracy Index (2015), http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2015
- DÜNYA (31 Aralık 2013), “Babacan 'operasyon'un faturasını açıkladı”, <http://www.dunya.com/babacan-operasyonun-faturasini-acikladi-213724h.htm>.
- EDER, M. 2016 “Turkey”, içinde, Ellen Lust (der.), *The Middle East*, , 14. Baskı, Los Angeles: CQ Press/SAGE, 854-894.
- FREEDOM HOUSE (2013), <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/turkey>
- FREEDOM HOUSE (2016A), <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/turkey>
- FREEDOM HOUSE (2016B), https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf
- GÖLE, N. (1993), “Engineers: ‘Technocratic Democracy’” içinde M. Heper, A. Öncü, H. Kramer ve I.B. Tauris (der.), *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities*, Londra ve New York.
- GÖLE, N. (1997), “Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-elites”, *Middle East Journal*, Kış, 51- 1, 46-58.
- GÜRKAYNAK, R. S. ve S. SAYEK-BÖKE (2013), “AKP döneminde Türkiye ekonomisi”, *Birikim*, 296.
- HARVEY, D. (2007) “Neoliberalism as Creative Destruction”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 610, 22–44.
- HENISZ, W. J. (2004), “Political Institutions and Policy Volatility”, *Economics & Politics* 16(1), 1-27.
- HÜRRİYET (7 Haziran 2013), “Turkish PM Erdoğan calls for 'immediate end' to Gezi Park protests”, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-pm-erdogan-calls-for-immediate-end-to-gezi-park-protests-.aspx?PageID=238&NID=48381&NewsCatID=338>.
- HÜRRİYET (12 Temmuz 2013), “Başbakan Erdoğan'dan Gezi değerlendirmesi”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23708621.asp>.
- HÜRRİYET (20 Aralık 2013), “Faiz lobisi bulunamadı”, <http://www.hurriyet.com.tr/faiz-lobisi-bulunamadi-25467161>
- HÜRRİYET (22 Ocak 2014), “Erdoğan'dan 17 Aralık göndermesi”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25620888.asp>.
- HURRIYET DAILY NEWS (10 TEMMUZ 2013), “Banks investigated for transactions over 2 million dollars in Turkey,” <http://www.hurriyetdailynews.com/banks-under-probe-for-transactions-over-2-million-dollars-in-turkey.aspx?pageID=238&nID=50402&NewsCatID=344>

- KALAYCIOĞLU, E. (2010), “Justice and Development Party at the Helm: Resurgence of Islam or Restitution of the Right-of-Center Predominant Party?”, *Turkish Studies*, 11(1), 29-44.
- KALAYCIOĞLU, E. (2013), “Q&A: Presidential Systems”, *Turkish Review*, 3(1), 62–67.
- KALAYCIOĞLU, E. (2016), “Denge ve Denetleme Açısından Yeni Anayasa Değişikliği Teklifi”, <http://mecliste.org/bakis-acisi/denge-denetleme-acisindan-yeni-anayasa-degisikligi-teklifi>.
- KANAL B (21 Kasım 2013), “Gezi Finansörü ‘Ayşe Teyze’ Çıktı”, <http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=52608>
- KAPSTEIN, E. B. ve N. CONVERSE, (2008), “Why Democracies Fail”, *Journal of Democracy*, 19(4), 57-68.
- KASABA, R. (2008), “Introduction”, içinde R. Kasaba (der.), *The Cambridge History of Turkey, Volume 4: Turkey in the Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KEEFER, P. ve S. KNACK (2007), “Boondoggles, Rent-Seeking, and Political Checks and Balances: Public Investment under Unaccountable Governments”, *The Review of Economics and Statistics* 89(3), 566-572.
- KEYMAN F. ve Z. ÖNİŞ (2010), “Civil Society: Then and Now”, içinde F.Keyman ve Z. Öniş (der.) *Turkish Politics in a Changing World*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Publications, 267-287.
- LA PORTA, R. FLORENCIO LOPEZ-DE-SILANES, C. POP-ELECHES ve A. SHLEIFER (2004), “Judicial Checks and Balances”, *Journal of Political Economy* 112(2), 445-470.
- METİNER, M. (2013), “‘Faiz lobisi’ ile ‘kan lobisi’ kol kola”, Yeni Safak, 24 Aralık 2013. <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/MehmetMetiner/faiz-lobisi-ile-kan-lobisi-kol-kola/44888>.
- MİLLİYET (21 Ağustos 2010), “DİSK Genel Başkanı: 2.5 milyon sendikali sayısı 650 bine düştü”, <http://www.milliyet.com.tr/disk-genel-baskani-2-5-milyon-sendikali-sayisi-650-bine-dustu/ekonomi/sondakikaarsiv/06.09.2010/1279353/default.htm>.
- NORTH, D. (1990), *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- NTV (2013), “Erdoğan: Faiz lobisinin neferi oldular”, 22 Haziran 2013. <http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-faiz-lobisinin-neferi-oldular,hRbND9YIYkehfpQCWqTF4g>
- NTVMSNBC (2013), “Babacan: Kayıp 20 milyar dolar”, 22 Aralık 2013 <http://www.ntvmsnbc.com/id/25487437/>.
- O’DONNELL, G. (1999), “Horizontal Accountability in New Democracies”, içinde A. Schedler, L. Diamond ve M. F. Plattner (der.), *The Self- Restraining State : Power and Accountability in New Democracies*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- ORHAN, G. (2007), “Institutions and ideas in the institutionalization of Turkish environmental policy”, *Critical Policy Studies* 1(1), 42-61.
- ÖNİŞ, Z. (2004) “Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective”, *Middle Eastern Studies* 40(4), 113-134.
- ÖNİŞ, Z. (2013) “Sharing Power: Turkey’s Democratization Challenge in the Age of the AKP Hegemony”, *Insight Turkey*, 15(2), 103–122.
- ÖZBUDUN, E. (2013) *Party Politics and Social Cleavages in Turkey*, Lynne Rienner, Boulder.
- ÖZBUDUN, E. (2014), “AKP at the Crossroads: Erdoğan’s Majoritarian Drift”, *South European Society and Politics*, 19(2), 1–13.
- PALLEY, T.I. (2005) “From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms in Economics”, içinde A. Saad-Filho ve D. Johnston (der.) *Neoliberalism: A Critical Reader*, Londra: Pluto Press, 20-29.

- RADİKAL* (2013), “Burhan Kuzu: Diktatörlük Gelemesin Diye Başkanlık İstiyoruz”, 3 Mart 2013. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1124443&CategoryID=78>.
- ROBERTS, K. M. (1995), “Neoliberalism and the Transformation of Populism in Latin America: The Peruvian Case”, *World Politics* 48(1), 82-116.
- SABAH* (2013), “Başbakan Erdoğan: İşte operasyonun 9 sebebi”, 25 Aralık 2013. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/25/basbakan-erdogan-konusuyor>.
- SCHMITTER, P. C. ve T. L. KARL (1991), “What Democracy Is... Is Not”, *Journal of Democracy* 2(3), 75–88.
- SÜNGÜ, Y. (2013), “‘Faiz lobisi’ ve ‘Gezi’ci gençler ne iş yapar”, 9 Haziran 2013. <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/YasarSungu/faiz-lobisi-ve-gezici-gencler-ne-is-yapar/38060>.
- STAR* (17 Mart 2013), “Başkanlık Sistemi Türk Ekonomisini Uçuracak”, <http://haber.stargazete.com/yazar/baskanlik-sistemi-turk-ekonomisini-ucuracak/yazi-736668>,
- STAR* (4 Eylül 2013), “Tekrar da olsa yazacağım yazı”, <http://haber.stargazete.com/yazar/tekrar-da-olsa-yazacagim/yazi-786150>.
- TÜRK, B. (2014), *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İletişim, İstanbul.
- TÜRKİYE* (2013), “Erdoğan, 'Başkanlık sistemini tartışmak herhalde günah değil’”, 6 Haziran 2013. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/72277.aspx>.
- UGUR ÇINAR, M. (2015), “Letter from Ankara”, *The Political Quarterly*, 86, 359–363.
- WEYLAND, K.(1996), “Neoliberalism and Neopopulism in Latin America: Unexpected Affinities”, *Studies in Comparative International Development* 31(3), 3- 31.
- WORLD JUSTICE PROJECT (2015), <http://data.worldjusticeproject.org/#/groups/TUR>
- YENİ ŞAFAK* (2014), “Faiz lobisi hortladı”, 3 Ocak 2014. <http://yenisafak.com.tr/ekonomi-haber/faiz-lobisi-hortladi-04.01.2014-601140>.
- YILDIRIM, D. (2009), “AKP ve Neoliberal Popülizm”, içinde İlhan Uzgel, Bülent Duru (der.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 66-107.
- ZENCIRCI, G. (2015). “From Property to Civil Society: The Historical Transformation of Vakıfs in Modern Turkey (1923–2013)”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 47, 533-554.

Extended summary

“While developing:” Rethinking the relationship between economic development discourses and democracy with special reference to the Turkish case

Abstract

The focus of this article is the use of economic development discourses for political ends and how this process undermines the main pillars of democracy. Using the Turkish case as empirical evidence, the article shows how main elements of democracy, such as checks and balances, accountability and pluralism are eroded with assistance from economic development discourses. The historical and contemporary reasons behind the rise of economic development discourses to prominence will first be discussed in-depth. The use of such discourses will be analyzed through discourses of politicians and journalists close to them during episodes critical for democracy. The grounds of such arguments will be questioned in light of the established academic literature. The implications of the findings will be discussed in the conclusion.

Key words: Economic development, development discourse, democracy, pluralism, checks and balances, accountability

This article invites the readers to rethink the relationship between economic development discourses and prospects of democracy. It shows that the politicians' emphasis on economic development has a negative impact on democracy because it curtails pluralism, and threatens democracy with the erosion of checks and balances that constitute the backbone of democracy. Turkey under the AKP rule will be used as a case study. The article will analyze three episodes of that era: presidentialism debates, the Gezi movement and the corruption scandal. As it will be seen in this article, the Turkish case demonstrates openly how the economic development discourse harms democracy. What is more, certain historical, socio-cultural and institutional factors reinforce the prominence of economic discourses. These factors can be counted as the majoritarian and plebiscitarian nature of the Turkish Right tradition that undermines pluralistic democracy, the economically reductionist character of that political ideology, the neoliberal context and the central role of economic voting of the Turkish electorate. Relying on scientific evidence, this study then shows that the relationship between democracy and economic development need not to be seen as a zero-sum game. On the contrary, desired economic outcomes can only be reached through the strengthening of democratic mechanisms. Nevertheless, the economic development discourse is often used as a rhetorical strategy to repress democratic claims. The findings of this study have implications that go beyond the Turkish case. All developing countries that feel the pressure of economic development are faced with the risk of losing essential elements of their democracies.